

Néhány megjegyzés Dán Klára: „Az egyes és általános dialektikájáról” című tanulmányához

(„*Filozófiai tanulmányok.*” Tudományos könyvkiadó. Bukarest, 1957.)

JÓRI JÁNOS

A múlt év végén egy tanulmánykötet jelent meg a Magyar Népköztársaság és a Román Népköztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében „*Filozófiai tanulmányok*” címmel. A kötet a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Dialektikus materializmus Tanszékének munkája. A kötetben tíz tanulmány található, melyek különböző filozófiai kérdéseket tartalmaznak. A cikk keretében egyik, a materialista dialektika két kategóriájával foglalkozó tanulmányra szeretnék reflektálni. Ez a tanulmány *Dán Klára* munkája: „Az általános és egyedi dialektikájáról.”

*

A tanulmány az egyes és általános dialektikájának csak néhány problémájával foglalkozik. A szerző maga hívja fel figyelmünket arra, hogy e kategóriákat csak mint ontológiai kategóriákat vizsgálja, tehát azzal már nem foglalkozik, hogy milyen szerepet töltenek be az emberi megismerésben.

Bevezetésként felveti a filozófiai kategóriák tárgyalásának problémáját. Aristotelesre és Marxra hivatkozva megállapítja, hogy a kifejtés menete nem követheti a jelenségtől a lényeghez, az egyeditől az általánoshoz, a konkrétól az elvonthoz vezető utat, azaz a kutatás módját. Marxra támaszkodva megállapítja, hogy a kifejtés menete az általánostól halad az egyedi felé, az absztrakttól a konkrétéhoz, a lényegtől a jelenséghez. Ez a kutatással ellenkező irányú mozgás.

Felmerül a kérdés, hogy miért van ez így, hol kell keresnünk a kutatás és a kifejtés közti eltérés okát? Dán Klára is felteszi ezt a kérdést, de kitér a válasz elől azzal, hogy a politikai gazdaságtan kategóriáinak Marx által végzett elemzéséről kijelenti, hogy mintaképe a kategóriák tudományos, dialektikus és materialista elemzésének és hogy a kategóriák tárgyalásának ez az egyetlen lehetséges helyes útja.

E kérdés megválaszolatlansága abból ered, hogy Dán Klára tévesen értelmezi a megismerés és az ismeretek kifejtése közti kapcsolatot.

A következőket írja: „A megismerés útja kétségtelenül az eleven szemlélettől az elvont gondolkodáshoz és innen a gyakorlathoz vezet. A megismerés

első szakasza az érzéki megismerés. A második szakasz, az egyedi logikus megismerés lényegesen különbözik az elsőttől.

Az első szakaszban érzéki, a másodikban racionális síkon ismerjük meg a jelenséget. Az első szakasz *megelőzi* a lényeg megismerését, ezért ez a szakasz felületes. A második szakasz már a *lényeg megismerése után* következik, ezért mélyebb és konkrétebb. Minden kifejtésnek ez a második szakaszt, a megismerés gondolati szakaszát: a lényegtől a jelenséghez, az általánostól az egyedihez vezető utat kell visszaadnia.” („Filozófiai tanulmányok.” 6. p. Ezentúl: FT.)

Ehhez mindenekelőtt azt a megjegyzést kell tennünk, hogy téves az a felfogás, mely a lényeg feltárását a megismerés egyik szakaszába sem helyezi el. A lényeg feltárása az elvont gondolkodás útján, tehát a megismerés második szakaszában történik. A lényeg feltárásának kezdetleges formáját már megtaláljuk az érzéki megismerés legfejlettebb formájában, a képzetben is, mivel az elvonatkoztató és általánosító képességünk — melyek a gondolkodás fő sajátosságai, és amelyeknek megléte adja a lényeg feltárásának lehetőségét — fejlődés eredményei, melynek alapjai az érzékelő képesség magasabb fejlettségű fokán már megtalálhatók.

Szűkebb értelemben a valóság egy konkrét totalitásának megismerése befejeződik lényege feltárásával. Ez viszont az ember előtt a megismerés két szakaszának egységében tárul fel, mindenekelőtt az elvont gondolkodás útján. Ámde az a lényeg, amit az elvont gondolkodás elér, máson nem alapulhat, mint az érzéki megismerésen, azaz az érzéki megismerés tartalmából hámozza ki a gondolkodás a lényegét.

Másodszer: éppen ezért nem lehet egyenlővé tenni az ismeretek kifejtését az ismeretek feltárásának második szakaszával. De az elsővel sem. A megismerés és az ismeretek kifejtése két különböző folyamat. Miért? Azért, mert a megismerés ismeretek megszerzését jelenti, a gondolatok kifejtése pedig ennek éppen az ellenkezőjét, ismeretek közlését. Minden tudomány leírt, kifejtett gondolatanyaga általánossá, közkinccsé teszi mindazt, amit az illető tudomány a valóságból megismert. Továbbá azért, mert nem akkor kezdek el megismerni, de még gondolkodni sem, amikor hozzákezek gondolataim kifejtéséhez. Már eleve tudom mindazt, ami a kifejtésben következni fog.

(Természetes, hogy a kifejtés is a gondolkodás útján valósul meg, és talán ez hat megtévesztőleg, ezért teszi egyenlővé Dán Klára a kifejtést az elvont gondolkodással. De nyilvánvaló, hogy az a gondolkodási művelet, amely ismereteket *közöl*, azaz megismertet, csak az ezt befogadó számára jelent megismerést.)

Feuerbach azt írja: „Ha kifejtem gondolataimat, az időbe helyezem őket: ami bennem egyszerrevalóság, az egymásután át fogó belátás, most egymásutánivá lesz.” (L. F.: „Válogatott filozófiai művei” Bp. 1951. 141. o.)

Tehát a már meglévő benső ismeretanyag jelenik meg a kifejtés során. A kutató az általa feltárt igazságot teszi általánossá, mások számára is elfogadható igazsággá. Ezért a kifejtés bizonyítási és következtetési módja más, mint a belső gondolkodás és megismerési aktus formái.

A belső gondolkodás számára már bebizonyított igazság mások számára is elfogadható tételét tartalmazza a kifejtés, ezért a kifejtő tudatában az egész folyamat már adott. Így a kifejtés az egymás mellett létező tudás áttétele egymásutániségbe.

Ezek után megválaszolható az a kérdés is, hogy a helyes, a tudományos dialektikus materialista elemzés általában miért az elvonttól halad a konkrét felé.

Ez egyrészt a fentiekből fakad. Ugyanis a kifejtés tárgyát illetően a kifejtésben mindent el kell mondani: Ezért egy *konkrét* tárgyra vonatkozó ismeretek kifejtésében a *tárgyra vonatkozó ismereteinket tekintve* abszolút kezdetből kell kiindulni. (Így ez az abszolút kezdet csak e vonatkozásban abszolút, egyébként viszonylagos. Csak a konkrét tárgy egy konkrét állapotának kezdete. Elvonatkoztatunk mindattól, ami a kifejtés előtt volt. A kifejtendő a kezdetkor a szubjektum számára szinte egyenlő a nemléttel, így a legelvontabb, a legáltalánosabb. A kifejtés során a tárgyat „szemem előtt keletkeztetem”, ahogy Feuerbach írja. Mint minden keletkezési folyamat, úgy a kifejtés is egyre gazdagabb lesz, új oldalakkal és tulajdonságokkal szaporodik, azaz egyre konkrétábbá válik. (E problémakör részletes kifejtését megtalálhatjuk Erdei Lászlónak a közelmúltban megjelent „A megismerés kezdete” című munkájában.)

Ez a konkrét totalitás, amelyhez a kifejtés végén elérkezünk, gondolati-totalitás, a *valóságos* konkrét szellemi újraalkotása. Ez a gondolati processzus nem „az önmagát önmagában összefoglaló, önmagában elmélyülő és önmagából kiindulva mozgó gondolkodás” (Marx: „Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához” Szikra Bp. 1951. 26. o.), nem a konkrétum keletkezési folyamata, hanem csupán annak gondolati *újralkotása*, mely valóságból visszatükrözött ismereteken alapszik, közelebről a megismerés során szerzett elvont meghatározásokon, amelyekben a tárgyak, jelenségek lényegét ragadjuk meg. A gondolati totalitás ezen elvont meghatározások egységét jelenti.

Másrészt az emberi megismerés sajátosságaiból fakad az, hogy a kifejtésben az absztrakttól haladunk a konkrét felé. A mi problémánkhoz a megismerésnek az a *sajátossága* kapcsolódik, hogy a valóság egészét, vagy egy konkrét totalitást nem tud egyszerre, egy aktussal feltárni. Az emberi megismerés ezen sajátossága az objektív anyagi valóság természetéből ered. A valóság végtelen; a valóságos konkrét totalitásban oldalak, tulajdonságok sora összegződik. Az emberi megismerőképeség korlátozott e vonatkozásban, amennyiben a konkrét totalitást egyszerre nem képes megragadni, mindig csak egy-egy viszonylatát, oldalát vagy tulajdonságát tükrözi vissza. A megismerés ezen korlátja egyben erénye is, hiszen ezen tulajdonság nélkül lehetetlen lenne a megismerés, mert ekkor azt kellene feltételezni, hogy a véges egyéni tudat egyszerre ragadja meg a véletlen valóságot, kimerítően, abszolút módon.

Így a megismerés a konkrétet vizsgálva eljut egy-egy meghatározott vonatkozásban elvont, általános viszonylatokhoz. A megismerés ezen az úton a valóságos totalitás különböző oldalait kimeríti, azaz megismeri annak lényegét.

Ha a kifejtés menete is követné ezt az utat, akkor kezdené a konkrétal és egyre soványabb absztrakciókhoz jutna el, melyek teljesen értelmetlenek a konkrét egyéb meghatározásai nélkül. Ezért a valóság természetéből kifolyólag az egyedül helyes, tudományos kifejtésnek az elvontból a konkrét felé vezető utat kell követnie, mert csak így tudja a konkrétet, mint számos meghatározás összefoglalását, mint a sokféleség egységét „újra-teremteni”, mert csak így áll helyre a kölcsönös feltételezettség és összefüggés a valóságos egészét visszatükröző elvont, egyoldalú vonatkozások között.

Végül a valóság fejlődése, azáltal is meghatározza a kifejtés menetét, hogy a valóság fejlődésének iránya azonos a kifejtés menetével, azaz az egyszerűbb állapotból halad a bonyolultabb felé. A logikai tárgyalásmód megegyezik a történelmi fejlődés menetével. (Vö. Engels : „Marx K.: A politikai gazdaságtan bírálatához” M. E. Vál. I. Szikra Bp. 1949. 347—352. o.)

*

Tanulmánya további részében Dán Klára az általános meghatározásának kérdésével foglalkozik. Bevezetésül rövid filozófiatörténeti áttekintést ad a problémát illetően. Ennek során Aristotelest tárgyalva helyesen állapítja meg, hogy „Aristoteles nem csupán a megismerés folyamatában vizsgálta az általános és az egyedi viszonyát, hanem magában a létben is”.

Mivel tanulmányában az egyes és általános kérdésének az objektív valóságban betöltött szerepéről ír, Aristotelesnél is eltekint a kérdés ismeretelméleti vonatkozásától. Csakhogy Aristotelestől hozott idézete, melynek alapján véleményt mond Aristoteles ontológiai felfogásáról éppen — ahogy látni fogjuk — a kérdés ismeretelméleti vonatkozásához tartozik, s így természetesen nem állja meg helyét Aristoteles ontológiai felfogásáról mondott bírálatára sem. Ez az idézet a következő : „Az igazi szubsztanciák az elsődlegesek, mert ezek alkotják az alapját a többinek is. Az elsődleges szubsztancia viselkedésétől függ a nem viselkedése is. Ha nem léteznék elsődleges szubsztancia, akkor egy dolog sem létezhetné.”

Dán Klára ehhez azt a megjegyzést fűzi, hogy „Aristoteles materialista módon fogta fel az általános és az egyedi viszonyát : az egyedi létből indult ki, ugyanakkor pedig az általános objektív létét is elismerte, habár az a tény, hogy az általánost, a másodlagos szubsztanciákat *mereven elválasztotta* az elsődlegetől és *kevésbé* tekintette szubsztanciáknak az utóbbiaknál, nem mentes a belső ellentmondástól” (FT. 11. o.). Erre vonatkozólag utal Leninnek a „Filozófiai füzetek”-ben Aristotelesről tett megjegyzéseire is.

(Első olvasásra is feltűnik, hogy az „*Organon*”-nak ez a helye ismeretelméleti vonatkozású, hiszen „a nem viselkedése”-ről van benne szó, azaz a genus fogalomról. Az idézet elemzéséből látni fogjuk e feltevés helyességét.)

A kérdést ontológiailag Aristoteles az anyag és forma elméletében oldja meg. A valóságban létező konkrét totalitás Aristoteles szerint a forma és anyag egysége. „Anyagnak nevezem pl. az ércet, formának a kép alakját, s a szobor, mint a konkrét egész az, ami a kettő egyesüléséből áll.” (Metafizika Bp. 1936. 173. o.)

Aristoteles ezt a felfogását a platonai idealizmus elleni polemia során alakítja ki. Platon a maga idea elméletében elszakítja egymástól a jelenséget, az egyes tárgyat annak lényegétől, az általánostól. Platon legfőbb érve az ideák bizonyítására az, hogy kell lenni valami *állandónak* az állandóan változó, mulandó egyes tárgyakon túl is, különben lehetetlen volna a megismerés. Ez az állandó, az általános az idea, mely az egyes tárgytól elszakítva létezik.

Aristoteles ezzel állítja szembe az egyes és általános, a jelenség és lényegről szóló felfogását, mely szerint a forma a dolog lényege, az ami maradandó az állandóan változó konkrét valóságban, azaz a forma általános. De ez az általános nem létezik az egyestől függetlenül. Az egyes konkrét tárgy a megformált anyag, melyben a forma az általános elszakíthatatlan egységbe fonódik a tárggyal. Ebben van Aristoteles felfogásának materialista jellege : az általános

ons az egyestől függetlenül nem létezik. Ez a koncepció jelenti a platonai idea-tan materialista bírálatát.

Nem oldja meg következetesen materialista módon Aristoteles az egyes és általános ontológiai problémáját, mivel a forma, az általános szerinte szellemi természetű. Ezen szellemiségénél fogva az aktív, mozgató részét jelenti a valóságnak, minek következtében Aristoteles a forma létét *elsőbbnek* tartotta az anyagnál és a valóságos tárgynál. Azt írja, hogy „...a forma az anyagnál korábbi, eredetibb és inkább létező, ...” (uo.). Aristotelest ez a feltételezés végső soron elviszi egészen az objektív idealizmus álláspontjáig, amikor minden mozgás végső okát a *mozdulatlan mozgatóban* — mely örökkévaló, anyagtalan, funkciója a tiszta tevékenység — véli megtalálni. Itt már elszakad egymástól az egyes és az általános, a mozdulatlan mozgató maga a tiszta, egyestől mentes és attól függetlenül létező általános.

Így tehát nem áll fenn Dán Klárának az a kitétele, hogy Aristoteles a *létben* mereven elválasztja az egyest és az általánost. Ez csak a végső ponton, a mozdulatlan mozgató felvételekor történik meg. Másrészt a létben éppen az általánost, a formát tekinti „inkább létező”-nek, szubsztanciának, szemben az egyessel, a megformált anyaggal.

Valóban ellentmondásos ez a felfogás: Aristoteles a materializmus és idealizmus között ingadozik. Ezen ellentmondás alapja abban van, hogy Aristoteles a mozgás okát a valóságos tárgyakon kívülre helyezi, végső soron a mozdulatlan mozgatóba. Így a külső mozgató felvétele megakadályozza a materialista álláspont következetes végigvitelét.

Az egyes és általános *gnoszeológiai* vonatkozásainak aristotelesi megoldását csak annyiban szeretném érinteni, amennyiben ez kapcsolódik Dán Klára tanulmányában felvetett problémákhoz. Azok az idézetek, amelyeket Dán Klára az Organonból hoz, valamint Lenin megjegyzéseire való hivatkozás esnek ebbe a körbe.

Az egyes és általános kategóriáinak ez a gnoszeológiai vonatkozása a következő: mi a viszony fogalmaink és a konkrét egyedi lét között, a fogalom, mint általános és a valóságos konkrét tárgy, mint egyes között.

Ismeretelméleti kérdésről lévén szó, mindenekelőtt azt a kérdést kell megválaszolni, hogy mi a viszony az ismeret és az ismeret forrása között.

Aristoteles az Organonban, többek között éppen a Dán Klára által idézett helyen, válaszol erre a kérdésre.

Materialista módon válaszolja meg ezt a kérdést azáltal, hogy a valóságot tekinti elsődlegesnek, mely meghatározza fogalmaink tartalmát: „Az igazi szubsztanciák az elsődlegesek, mert ezek alkotják az alapját a többinek is. Az elsődleges szubsztancia viselkedésétől függ a *nem* viselkedése is.” Tehát a *nem*, azaz a genus viselkedése az elsődleges szubsztanciától függ. Az „igazi szubsztancia”, „az első alapanyag”, mely Aristoteles szerint „leginkább látszik valóságnak”, nem más, mint az anyag, a forma és az, ami a kettő egyesüléséből áll, azaz a konkrét egyedi tárgy. (Vö. Metafizika. Hetedik könyv.) Így az a következtetés, melyet Dán Klára ebből levon, nem szerencsés, mert ebben a vonatkozásban a fogalmaknak másodlagos szubsztanciaként való kezelése nem hibája, hanem érdeme Aristotelesnek. Érdeme, mert minden fogalmunk, mely mindig általános a konkrét egyes tárgyakkal szemben, csak másodlagos, a valóság visszatükröződése.

Aristoteles abba zavarodik bele, hogy nem tudja megmagyarázni a fogalmak és a valóságos tárgy közötti dialektikát. Nevezetesen pl. azt a kér-

dést, hogy a fogalom általános formában tükrözi vissza az egyest is, vagy hogy mi az alapja annak, hogy a fogalom mindig általános stb. Tehát erre a sajátosan ismeretelméleti kérdéscsoportra vonatkozik Lenin megjegyzése a „Filozófiai füzetek”-ben : „...naiv zavarosság, tehetetlen és szánalmas zavarosság az általános és az egyesnek — *a fogalomnak és az egyes tárgy, dolog, jelenség érzékileg észlelhető realitásának dialektikájában.*” (Kiemelés tőlem J. J. [Lenin: Filozófiai füzetek, Szikra, Bp. 1954. 314. o.])

Amint fentebb említettem, Dán Klára az általános meghatározását tüzi ki feladatul, melyet a kérdés filozófiatörténeti áttekintésével vezet be. Az érdembeli tárgyalás során arra a megállapításra jut, hogy az *általános* a fejlődés eredménye. Ezt a felfogását a darwini fajelmélet elemzésén keresztül bontakoztatja ki. Az egyén és a faj a darwini elméletben szorosan összefüggenek ; a faj, azaz az általános az egyéni változások átöröklődése eredményeként jön létre. A fejlődés folyamán egy differenciálódás megy végbe. A differenciálódás eredményeképpen létrejött tagokban vannak közös mozzanatok, amelyek az általánost jelentik. Ezek a közös mozzanatok azért vannak meg az egyes tagokban, mert közös ezen tagok eredete. Ez az alapja az általános létének. Az általános ezek szerint nem más, mint egy osztály közös tartalma, mely az adott osztály tagjainak azonos *fejlődési folyamatának* eredménye.

Ebből azután egyenesen következik, hogy az általánosnak különböző fokozatai vannak, mégpedig amíg a minél frissebb fejlődési folyamatból származó általános áll közelebb az egyedhez, addig a régebbi fejlődésből származó közös vonások a mélyebb fokú általánost jelentik.

Másrészt az általános „nem csupán egy differenciálódási folyamatból származik, hanem egyúttal egy általánosulási folyamatból is”. Ugyanis a faj fejlődésekor a környezethez való egyéni alkalmazkodás általánossá válik, ennek révén keletkezik egy új faj, alakul ki az általános.

Ezek alapján Dán Klára a következőkben határozza meg az általánost : „Az általános olyan filozófiai kategória, amely azt fejezi ki, ami egy történetileg kialakult osztály tagjainál közös : ez a közösség lényeges és meghatározó jegyeik alapján egyesíti az osztály tagjait.” (F.T 25. o.)

Az általános meghatározása kapcsán az a kérdés vetődik fel, hogy mi a viszony az egyes és általános között. Itt Lenin megjegyzései szolgálatják a probléma megoldásának alapját, melyeket a „Filozófiai füzetekben” „A dialektika kérdéséhez” című cikkében találunk : „kezdjük a legegyszerűbbel, a legszokottabbal, a legtömegesebbel stb. *bármilyen mondattal* : a falevél zöld ; Iván ember ; Zucska kutya stb. Már itt dialektika van : az *egyes-általános*. Tehát az ellentétek (az egyes az általános ellentéte) azonosak : az egyes csakis olyan összefüggésben létezik, mely az általánoshoz vezet. Az általános csak az egyesben, az egyes által létezik. Minden egyes (így vagy amúgy) általános. Minden általános az egyesnek (részecskéje vagy oldala vagy lényege). Minden általános csak megközelítőleg fogja át az összes egyes tárgyakat. Minden egyes nem teljesen lép be az általánosba és így tovább, és így tovább.” (Lenin, „Filozófiai füzetek” 341. o.)

Tehát Lenin szerint „az egyes csakis olyan összefüggésben létezik, mely az általánoshoz vezet”, és „így vagy amúgy általános”.

Az egyes tárgyban levő mozzanatok, oldalak valamiféleképpen, valamilyen konkrét viszonylatban általánost is jelentenek. Hogy így, vagy amúgy az egyes tárgy minden részecskéje lehet és kell, hogy valaminő vonatkozás-

ban általános legyen, abból ered, hogy a tárgy *anyag*i, miként az egész világ-mindenség. Az anyagiságnak ebből a közös voltából következik az, hogy egy konkrét tárgy, annak mozzanatai soha nem lehetnek *csak* pusztán individuumok.

A lenini idézett helyből egyben az is kiderül, hogy az általános mindig *konkrét*, hogy az általános az egyeshez való viszonyában lehet annak csupán csak részecskéje, vagy oldala, vagy éppen lényege. Tehát nemcsak egyféleképpen lehet beszélni az általánosról, hogy az általánosnak az egyeshez viszonyítva mindig konkrét — ebből eredően más és más — értelme van.

Ezt Lenin példái is kifejezik. Az „Iván ember”-ben az ember mint Iván *lényege* általános. Igenám, de az emberség, a lényeg számtalan tényező egysége. A leglényegesebb ebben az egységben a gondolkodás. Emellett azonban embernek lenni azt jelenti, hogy egy síkban levő szemekkel rendelkezni, hogy a legbonyolultabb fogásokra alkalmas kézzel bírni stb., stb. S az ember mint olyan, nem más, mint eme tulajdonságok egysége. Ezért e részecskék is általánosak, közősek az adott osztály tagjaiban. Ez a közösség a lényeghez kapcsolódik ebben az esetben is, bár nem egyenlő a lényeggel. Az általános egyszer magát a lényegét jelenti, máskor viszont a lényegnek csak egy részét, egy oldalát. Nem egyenlő az általános a lényeggel. Az igaz, hogy mindig kapcsolatos vele, de ez a kapcsolat konkrét, esetenként más és más. A lenini meghatározás ezt igen világosan mutatja. Minden általános az egyesnek *vagy* részecskéje, *vagy* oldala, *vagy* lényege. Lenin tehát az egyes és általános viszonyát egy *egyesítő szétválasztó* ítélet formájában fogalmazza meg, ami szerint lehet *ez is*, lehet *az is* az ítélet állítmánya.

Mindennek vázolására azért volt szükség, mert Dán Klára ezt a problémát másként tárgyalja. Szerinte csak akkor beszélhetünk általánosról, „ha az általános az egyedi »szubsztanciája«, lényege”. (F. T. 17. o.) Az egyesnek olyan sajátosságait, mint pl. a falevél zöld színe, nem tekinti általánosnak, mert az csak „egy közös vonása a különböző egyedeknek, mégpedig olyan vonása, amely nélkül a levél továbbra is az maradna, ami volt, amely tehát nem határozza meg az egyedit”. (Uo.)

Ez az értelmezés tehát megtagadja az olyan általánost, ami az egyesnek csupán csak „részecskéje”. Ezt azért teszi, mert szerinte az általános egyenlő a lényeggel. Ez az általános tőle származó fenti meghatározásból látható, mely szerint a lényeges és meghatározó jegyek alapján nyert fogalmat nevezi általánosnak. A meghatározásnak ez a differencia specifikája leszűkíti az általános terjedelmét. Csak az egyes lényegét tekinti általánosnak. Ha így lenne, akkor nem lenne szükség két kategóriára. Nemcsak a lényeg, hanem a lényeg megjelenési formája *is* általános. És ez nem pusztán felszíni közösség, mert a lényeg totalitás, olyan totalitás, melynek mozzanatai maguk is közősek, így általánosak.

Az általánosnak olyan meghatározása lenne a helyes, amely azt is kifejezné, hogy egy történelmileg kialakult osztály tagjaiban található közösség mindig *konkrét* viszonyban van az osztály egyes tárgyaival, hogy ez a viszony más és más jellegű lehet, ahogyan ezt Lenin konstatálja a „Filozófiai füzetek”-ben.

Dán Klára Hegelre hivatkozik, amikor az általánost egyenlővé teszi a lényeggel. A Hegelre való hivatkozást illetően azonban meg kell jegyezni, hogy az általános hegeli értelmezésének vizsgálatakor soha nem szabad elfeledni, hogy Hegel objektív idealista volt, aki az általánost „külön lény”-

nek tekintette, amely, ahogy Lenin a „Filozófiai füzetek”-ben elemzi, minden idealizmus ősforrása.

Hegel igazán általánosnak csak a *nemet* tartja, illetve a nemet kifejező *fogalmat*. Ez a fogalom vagy „gondolati meghatározás” a „világ lelke”, „immanens sajátja”, „legbensőbb természete” az egyes dolgoknak. Eszerint az a hegeli kitétel, hogy az általános az egyesnek „szubsztanciája” nem más, mint a hegeli objektív idealizmus kifejeződése. Az egyes azért olyan, mint amilyen, mert neme úgy határozza meg. Tehát a nem, az általános az elsődleges, és mint ilyen *egységes*, önálló léttel bír, míg az egyes egyszerű *módusz*, származéka a szubsztanciának, mint általánosnak. (Lásd ennek a kérdésnek klasszikus tömörséggel való kifejtését: Marx—Engels: „A szent család vagy a kritikai kritika kritikája” című munkájukban.)

A fentiekből következik, hogy az általános, a *nem* Hegelnél nem egyes mozzanatokból tevődik össze. Tehát nem számtalan kis és nagy, kevésbé lényeges és lényegesebb tulajdonság, oldal vagy mozzanat dialektikus egysége, összessége a hegeli *nem*, az általános, hanem éppen fordítva, az általános különbözőképpen „tétélezi magát”, így jönnek létre a konkrét tulajdonságokkal rendelkező tárgyak. A lényeg, a *nem* Hegelnél is totalitás, de ez a totalitás mint eredendő, eleve létező szerepel a konkrét tárgyak teremtő elveként.

A probléma materialista alapon értelmezve, véleményem szerint ennek épp az ellenkezője kell, hogy legyen. Az általános nem az eredendő, hanem eredmény, ahogy ezt Dán Klára maga is kifejti. És ha az általános a fejlődés eredménye, akkor egy-egy tárgyat, jelenséget illetően az általánosságnak több fokozatát különböztetjük meg. Ebben a fokozatiságban a legmagasabbfokú általános a tárgy, a dolog lényege. De ez a lényeg, mivel egy folyamat eredménye maga is *részekből* összetett, a sokféleség egysége. A részek önállóan megragadva, elvonatkoztatva a tárgy más oldalaitól, egy-egy alacsonyabb fokú általánost adnak eredményül. Ez az az eset, amelyre Lenin a „falevél zöld” példáját hozza, ahol az általános az egyes részecskéje, mégpedig az egyes *lényegének* részecskéje.

Dán Klára tétele, amely az általánosnak a lényeggel való egyenlővé-tételét fogalmazza meg, végeredményben a hegeli általános felfogás idealista jellegének figyelmen kívül hagyásán alapszik.

*

E cikk nem érinti a tanulmány minden problémáját, nem is ezt tűztem ki céljául, hanem csak azt, hogy bíráló megjegyzéseimmel felkeltsem az érdeklődést Dán Klára tanulmánya és ezen túlmenően az egész kötet iránt.

Példamutató kezdeményezésnek tartom a mi számunkra is ennek a tanulmánykötetnek a megjelenését. E kötet szerzői nem neves filozófusok, hanem kezdő kutatók, kiknek többsége bizonyára éveiket tekintve is fiatal.

Ehhez hasonló kötetek kiadása hasznos lenne nálunk is, mert ezzel igen nagymértékben elősegítenénk fiatal és kezdő filozófusaink írásrészségének, gondolat kifejtésének gazdagodását. Az ilyen lehetőség megteremtése kedvezően inspirálná, ösztönözné a fiatal és kezdő filozófusainkat az elmélyültebb, tudományos kutatómunkára.